

ELŐSZÓ HELYETT

A rendszerváltozás gondjai közepette gyakran megfogalmazódik az az agy, hogy a demokrácia üres formáinak másolása nem vezet messzire, hogy társadalmunk tekintélyek nélkül nem boldogulhat. Kulturánk sajátosságának tekintet-bevételét — mint gondolkodásunk önállóságának megnyilvánulását — csak dicsér-ni lehet. A gondolkodás önállósága azonban, úgy véljük, fokozható: miért ne le-hetne, az európai liberalizmus látókörétől elszakadva, a demokráciát és a tekin-télyt egymással összekapcsolni? A magunk részéről nem hisszük, hogy a liberaliz-mus által kisajátított demokrácia valóban a polgár találmánya, hogy a demokrácia rendje ténylegesen az ő felszabadító gesztusaiból fakad, és azt sem, hogy a tekin-tély lényege szerint lehetne más, mint szellemi, s mint ilyen ne volna a szabadság-gal összhangba hozható. Az igazi tekintély nevében tehát nem a demokráciát, csupán polgári kisajátítását kell kérdésessé tenni. Ez utóbbi pedig akkor sikerül, ha belátjuk a demokrácia létben gyökerezettségét, vagyis arisztokratikus jellegét.

A polgári berendezkedés a felejtésen alapul. Szimbolikus érvénnyel fejezte ki ezt a helyzetet a köztársasági naptár, amely az éveket Krisztus születése he-lyett a francia forradalomtól kívánta számolni, a római istenekre és császárokra emlékeztető hónapokat pedig a természet jelenségeiről nevezte el. A naptárreform túlságosan nyers és túlságosan naiv (mert esetleg az emlékezés makacs vágyát gerjesztő) kísérletétől ugyan a polgári világ elállt, de a felejtés alaptörvénye meg-maradt. Az öntudatos polgár forradalmára ma is úgy tekint, mint amely az emberi létezés a történelemben először helyezte természetes alapjaira. Képtelen belátni, hogy bár a felejtés játékon kívül a dolgok felforgatására, a nagy forrada-lomra valóban sosem vállalkozott volna, az utóbbi kétszáz évben általa létrehozott értékek nem a felejtésből, hanem a múlthoz való tudattalan és szándéktalan kötő-désből származnak.

A szabadság, egyenlőség és testvériség jelszava nem azért érvényesült (amennyiben érvényesült) a polgári világban, mert az emberi létezés természetes alapjai a múltbéli babonáktól szabadon megmutatkozhattak. A sikert az magyaráz-za, hogy a hosszú, sok évszázados fejlődés, az úgynevezett polgárosodás során az Isten kegyelméből felkent uralkodó és a neki hűséget esküvő, vele együtt a tár-sadalom sorsáért felelősséget vállaló vezetők gondolkodás- és viselkedésmódja, vagyis az arisztokratikus értékek a feudális intézményektől függetlenül, a tár-sadalom széles rétegeiben elterjedtek. A polgár a társadalom vezetésére, megszer-vezésére az ezen értékekből való részesevé válás révén vált. Nem üres, formális moz-zanatként tekintendő, nem is a felkapaszkodott polgár rangkorsága magyarázza, hogy az úr megszólítás a polgárosult országokban elterjedt, vagy hogy a személyi-ség szuverénitását, a polgári gondolkodás alapértékét azzal a szóval jelöljük, amely az egykor senkinek felelősséggel nem tartozó és mégis országa sorsáért fe-lelősséget vállaló francia egyeduralkodó megkülönböztető címe volt.

A felejtés mozzanatának meghatározó volta és az emlékezés tudattalansá-ga, szándéktalansága miatt a polgári átalakulás a nyugati példák másolásaként

Közép- és Kelet-Európa azon társadalmában is megtörtént, ahol a polgárosodás folyamata előzetesen nem zajlott le, ahol az arisztokratikus értékek nem eléggé vagy alig hatották át a társadalmat. Ezekben az országokban a forradalom jelszavának meghirdetése, a természeti jogra hivatkozás (ha az üres, formális mozzanatoktól eltekintünk) nem a polgári társadalom kialakulását, hanem csupán a feudális berendezkedés felbomlását jelentette. Ha a polgárosodást a feudális keretek között kifejlesztett arisztokratikus értékek kiáradásaként lehet jellemezni, a polgári viszonyoknak a polgárosodás híján való bevezetése úgy írható le, mint az arisztokratikus értékek zavaraiaként előálló feudális belháború. Az utóbbi azonban (egy trónbitorló fellépése, néhány oligarcha függetlenedése, sőt a különösen véres, értelmetlen, de mégis alkalmi zavarnak tekinthető parasztlázadás) a feudális berendezkedést magát nem fenyegette, az arisztokratikus értékek érvényét nem tette kérdésessé. Közép- és Kelet-Európa 20. századi története ezzel szemben olyan egyetemes feudális belháborúnak tekinthető, amelyben a társadalmi kötöttségek felszámolása miatt minden állampolgár, az arisztokratikus értékeket megcsúfoló természetjogra hivatkozva, egy hatalmaskodó kényúr igényével lép fel, s amelyben a korábbi rend visszaállítására többé nincsen lehetőség. Amíg az arisztokratikus berendezkedés visszaállításától tartani kellett, a forradalom jelszavaival felszabadított állampolgárok önkényeskedési hajlamait a diktatórikus berendezkedés szabályozta, amióta viszont ennek a veszélynek az elmúltával a diktatúra intézménye felszámolódtott, az oligarchikus stílus, a polgári társadalomnak álcázott feudális anarchia teljesen elszabadult.

Mi az egyetemes feudális belháborúból, a polgárosodás híján létrejött polgári berendezkedésből való kiemelkedés módja? Mindenekelőtt be kell látnunk a polgári viszonyoknak a felejtésre alapozottságát, a polgárosodás értékeit létrehozó emlékezés tudattalan és szándéktalan voltát, valamint ebből adódó erőtlenségét a feledkezésben elmerülő oligarchikus mentalitással szemben. Ez azt jelenti, hogy a polgárosodás eredményeinek megőrzése érdekében világunkban érvényesítenünk kell az értékek transzcendens, nem e világi, a természetből és az életből le nem vezethető voltáról tudó arisztokratikus (értelmiségi) mentalitást, az igaz embernek a polgári korszak kezdetén, a felejtés történelmi folyamatának elindultakor Goethe által meghirdetett és azóta gondolkodásunkat állandó feszültségben tartó igényét. Az arisztokratikus értelmiségi, az igaz ember, mint a Jó szellemi beállítottságát idéző Faust bármiféle intézményes támasztéktól szabadon, de a polgári mentalitástól és a hívő polgárok szellemi közösségétől, az egyháztól is megkülönböztethetően, közvetlenül az európai kultúrát megalapozó bibliai hagyományra támaszkodva kívánja betölteni szerepét, hivatott megvédeni a polgárt feledékenységeinek pusztító következményeitől. Ennek a lépésnek nincs komolyan vehető akadálya, amennyiben az utóbbi kétszáz évben felhalmozott szellemi tapasztalat megengedi a goethei program megvalósítását, amennyiben a létünk szellemi alapjai és a társadalom mindennapi gondjai közötti kapcsolat bármely helyzetben hitelesen megvilágítható.

Meg kell tehát hirdetnünk az arisztokratikus értékek érvényesítésének programját. Vagyis az egyetemes feudális belháború állapotában, az oligarchikus gondolkodásmód ellenében meg kell erősítenünk, vagy akár a semmiből meg kell

teremtenünk azt a kultúratisztelő polgári magatartást, amely a polgárosodás eddigi teljesítményeit létrehozta, és amely a polgári berendezkedés nyugat-európai kialakítását annak idején igazolta. Semmiképpen sem egyszerű, de egyáltalán nem reménytelen vállalkozás a polgárosodásnak már a polgári viszonyok közötti, utólagos lebonyolítása, hiszen a polgári berendezkedést nincs mivel felváltani, viszont polgári értékek híján diktatórikus kényszerek nélkül az anarchia állapota tartósan nem viselhető el. Erősíthet viszont bennünket az a tudat, hogy az európai kultúrtörténetben az értelmes, világos belátások érvényesülését még sosem sikerült megakadályozni. Az arisztokratikus értékek elismertetését, azaz a kelet-európai polgárosodás programját az arisztokratikus értelmiségi hirdeti meg, akinek egyetlen eszköze világos belátásának elfogadtatása az iránta valamennyire is fogékony polgárral.

A helyzet világossá tétele, a feledkezésre hajlamos polgár illúzióinak leküzdése érdekében bírálni kell továbbá a polgárosodás híján lévő polgári viszonyok között elszabaduló oligarchikus mentalitást: az egyetemes feudális belháború felszítóját, a kultúrát nem tisztelő polgárt, aki létezésével, romboló tevékenységével tanúsítja a polgári ideológia elégtelenségét. A kultúratisztelő mentalitás megerősítése, a polgárosodás utólagos, a polgári berendezkedés bevezetését követő lebonyolítása csak az ő ellenében, a tőle minél egyértelműbb elhatárolódás eredményeként történhet. Szellemi értelemben az arisztokratikus értelmiségi mentalitás, gyakorlati vonatkozásban pedig a kultúrát nem tisztelő polgár léte és tevékenysége bizonyítja, hogy bármennyire jóhiszemű volt a kultúratisztelő polgár, mégis tévesen tekintette magát az elmúlt kétszáz évben az emberiség hiteles képviselőjének. Hogy saját mindenhatóságából végleg kiábránduljon, be kell látnia: a létét megalapozó értékeket nem ő, hanem az arisztokratikus értelmiségi képviseli, érvényesítésük ráháruló feladatát viszont bármikor megakadályozhatja az ő helyébe tolaikodó és a jelszavait ellene fordító kultúrát nem tisztelő polgár. Ha nem határolja el magát, a létigazság szilárd, arisztokratikus tapasztalatára támaszkodva tőle, akkor a köztük lévő különbség elmosódik, és a kultúratisztelő polgár végleg elkeveredik az egyetemes feudális belháborúban. A kultúratisztelő polgár gondolkodása és magatartása csak akkor válik ontikussá, ha az arisztokratikus értelmiségi és a kultúrát nem tisztelő polgár között saját határait megtapasztalja. Csak ebben az esetben oldódnak kultúránk és a mai világcivilizáció zavara.

A demokratikus hagyományhoz akkor vagyunk hűek, ha nem betűjéhez, hanem szelleméhez ragaszkodunk. A nyugati demokrácia intézményét akkor erősítjük meg, ha kultúránk sugallataira hallgatva megújítjuk. Nem lehet kétséges, hogy az európai demokratikus berendezkedés századunk válságaiból megerősödve fog kikerülni, és igen valószínűnek látszik, hogy ez a folyamat majd kelet-európai tapasztalatokra támaszkodva megy végbe. Ne féltsük tehát magunkat a demokráciától és azt tőlünk, akkor járunk el a leghelyesebben, ha ennek a találkozásnak bátran, szuverén elhatározással elébe megyünk. Minden jel arra mutat, hogy földrészünk különböző részeinek eltérő fejlődése ellenére a polgárosodás folyamata egész Európában egyszerre záródik le, a viszonyok valóban kiegyensúlyozottá mindenütt akkor válnak, ha kereteik közül sikerül egyértelműen kizárni a polgárt máig kísértő kultúrát nem tisztelő gondolkodásmódot.